

Шевченко Т. В.,
викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ» В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

IN UNDERSTANDING THE CONCEPT OF „EXTREME CONDITIONS” IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

У статті екстремальні умови в діяльності поліцейського розглянуто під кутом їх трудової діяльності, що призводять до появи станів динамічної неузгодженості й зумовлюють необхідність перебудови систем психічного регулювання за рахунок максимальної мобілізації ресурсів особистості. Запропоновано розуміти екстремальні умови в діяльності поліцейського, як тимчасові об'єктивні обставини, які ускладнюють виконання працівниками поліції, покладених на них обов'язки щодо охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку та потребують мобілізації внутрішніх психологічних та професійних ресурсів виконавця.

Ключові слова: Національна поліція, поліцейський, екстремальна ситуація, екстремальні умови, професійно-психологічна підготовка.

В статье экстремальные условия в деятельности полицейского рассмотрено под углом их трудовой деятельности, приводящие к появлению состояний динамической несогласованности и обуславливают необходимость перестройки систем психического регулирования за счёт максимальной мобилизации ресурсов личности. Предложено понимать экстремальные условия в деятельности полицейского, как временные объективные обстоятельства, которые затрудняют выполнение работниками полиции, возложенных на них обязанностей по охране прав и свобод человека, противодействия преступности, поддержание публичной безопасности и порядка и требует мобилизации внутренних психологических и профессиональных ресурсов исполнителя.

Ключевые слова: Национальная полиция, полицейский, экстремальная ситуация, экстремальные условия, профессионально-психологическая подготовка.

The article in the extreme conditions of the police considered the point of their work, leading to the emergence of a state of dynamic inconsistency and necessitate the restructuring of mental adjustment by maximizing resource mobilization personality. An understanding of the extreme conditions in the police as a temporary objective circumstances that impede implementation of police officers assigned to their responsibilities for the protection of rights and freedoms, combating crime, maintaining public security and order and require the mobilization of domestic resources and professional psychological artist.

Key words: National Police, police, situation is extreme, extreme conditions, professional and psychological preparation.

Постановка проблеми. Останні події в нашій державі довели, що працівники органів Національної поліції України під час виконання своїх обов'язків мають справу з новими загрозами як національній безпеці, так і безпеці громадян. Зміни в цій сфері не терплять зволікання. Справа ускладнюється тим, що становлення Національної поліції доводиться здійснювати в несприятливих умовах, а саме в екстремальних, що призводить до збільшення навантаження на особовий склад органів та підрозділів поліції.

Служба в органах поліції є однією з багатограних та надзвичайно відповідальних видів професійної діяльності, що пред'являє до поліцейського різноманітні вимоги. І, крім того, практика правозастосування вимагає нормативного закріплення категорій, які визначають порядок проходження служби в органах Національної поліції. Такою категорією на сьогодні є «екстремальні умови» в діяльності Національної поліції [1, с. 73–74].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідження діяльності працівників правоохоронних органів в екстремальних ситуаціях вивчали науковці різних сфер, зокрема: педагогічної

В. Горяйнов, М. Корольчук, С. Кубіцький, Є. Левін, В. Лефтеров, О. Федоренко, Г. Яворська; психологічної О. Охременко, О. Тімченко, М. Чуносів; юридичної М. Ануфрієв, О. Бандурка, О. Джафарова, Д. Денисюк, С. Кузниченко, О. Синявська, С. Шатрава.

Водночас аналіз законодавчої бази та наукової літератури не дає відповіді на запитання щодо змісту категорії «екстремальні умови» в діяльності Національної поліції України, що і становить мету нашої праці.

Виклад основного матеріалу. На початку варто зазначити, що оперативно-службові ситуації, у яких опиняються поліцейські під час виконання професійних обов'язків, доволі часто виходять за межі звичайних, повсякденних і містять суттєві елементи екстремальності та психологічної напруженості. Перелік завдань та обов'язків поліцейських, їх основних прав, які зазначені в Законі України «Про Національну поліцію» [2], окреслює перелік ситуацій, що характеризуються ризиком, небезпекою для життя та здоров'я. Саме тому визначення екстремальних умов та чинників, використання цих знань в організації моральної та професійно-психологічної підготовки поліцейських сприяє формуванню в них навичок

доцільної поведінки, умінню враховувати та керувати напруженими ситуаціями для досягнення мети службової діяльності [3, с. 333].

Справді, умови проходження служби поліцейського становлять сукупність факторів середовища і процесу виконання службових обов'язків, які впливають на здоров'я і працездатність поліцейського під час його професійної діяльності.

Різні наукові джерела визначають екстремальні умови як такі, що знаходяться на межі або перевищують резервний потенціал організму, які виходять за межі норми, що склалася в ході історичного розвитку соціуму щодо такого виду діяльності (умов існування) [4].

Таким чином, екстремальні умови в діяльності органів Національної поліції характеризуються такими чинниками: відхиленням від норм здійснення професійної діяльності; наявністю небезпечних факторів, які загрожують стану здоров'я, життю людини і перевищують резервний потенціал її організму; динамічною неузгодженістю, яка зумовлює необхідність перебудови систем гомеостатичного реагування; мобілізацією організму, стресом, зниженням регуляції діяльності [5, с. 37].

Водночас Л. Криворучко наголошує, що екстремальні умови породжуються екстремальними ситуаціями, які виникають внаслідок несприятливого збігу обставин і дії різних по складності факторів. Цими факторами є балістичні, фізичні, психологічні та ін. [6].

З приводу зазначеного, А. Лапко до базових характеристик екстремальної ситуації відносить такі особливості: 1) це ситуація крайня, зі значною за силою дією, що виходить за межі діапазону можливостей людини; 2) це ускладнені умови діяльності, які суб'єктивно сприймаються, розуміються й оцінюються людиною як важкі, небезпечні тощо; 3) ситуація викликає виникнення досить складного для суб'єкта завдання, «важкого» психічного стану; 4) надзвичайна ситуація призводить до появи стану динамічного розузгодження і вимагає максимальної мобілізації ресурсів організму; 5) ситуація викликає негативні функціональні стани, порушення психологічної регуляції діяльності, а значить знижує ефективність і надійність діяльності; 6) людина стикається з неможливістю реалізації своїх мотивів, прагнень, цінностей, інтересів [3, с. 333].

Тому екстремальні умови в діяльності поліції слід розглядати під кутом їх трудової діяльності, що призводять до появи станів динамічної неузгодженості й зумовлюють необхідність перебудови систем психічного регулювання за рахунок максимальної мобілізації ресурсів особистості.

Варто навести позицію Ю. Ірхіна, який доводить, що ефективність виконання працівниками органу правопорядку своїх службових обов'язків безпосередньо залежить від психологічної готовності цих працівників професійно грамотно і безпечно для власного життя та здоров'я діяти в умовах підвищеної небезпеки й екстремальності.

Особливості оперативно-службової діяльності органу правопорядку передбачають різноманітні

види екстремально-психологічної підготовки. Зокрема, їх розрізняють за такою класифікацією: 1) за часом проведення: попередня, безпосередня; 2) за змістом: загальна (можливість виникнення екстремальних умов та їх вплив на особистість) та спеціальна (така, що стосується певного конкретного виду екстремальної ситуації); 3) за спрямованістю: підготовка до різних видів психологічно насичених дій (конфліктне спілкування вночі в лісі, затримання озброєного злочинця й ін.) та підготовка до типових (штатних), притаманних фахові дій (тривале перебування в складних погодних умовах, добові чергування, спілкування з об'єктами професійної діяльності); 4) за посадовими категоріями працівників; 5) за спеціальністю, фахом та видом службової діяльності працівників: підготовка слідчих, повноважених, дільничних; підготовка членів груп захоплення і слідчо-оперативних груп; підготовка пагрульних поліцейських і т. п.; 6) за суб'єктами підготовки: індивідуальна та групова підготовка [7, с. 108].

Водночас поліцейському бути психологічно підготовленим до екстремальних умов означає: знати, з якими екстремальними ситуаціями доведеться зіткнутися, у чому їх особливості, яких труднощів при цьому очікувати; знати і вміти виконувати звичайні професійні дії без погіршення їх якості під впливом психотравмувальних обставин та психічної перенапруженості; уміти виконувати особливі дії, адекватні специфіці конкретних екстремальних ситуацій; володіти спеціально розвиненими якостями, що підвищують спеціальні здібності до успішних дій у специфічних умовах; володіти підвищеною екстремальною стійкістю для того, щоб безпечно виходити із екстремальних випробувань без негативних наслідків для життя і здоров'я; бути спроможним перетворювати обставини екстремальної ситуації на свою користь, не зважаючи на труднощі [8].

Отже, для успішних дій в екстремальних умовах і в структурі готовності поліцейського до роботи в екстремальних умовах, у них повинні бути сформовані: тактико-психологічні прийоми забезпечення безпеки під час затримання правопорушників та взаємодії з об'єктами професійної діяльності; уміння і навички протидії шантажу і провокаціям; уміння і навички безпечної поведінки, спілкування на службі та в побуті; уміння безпечно вирішення конфліктних ситуацій; психологічна готовність до застосування прийомів і заходів фізичного впливу; психологічна готовність до застосування зброї на ураження; уміння і навички психічного саморегулювання та захисту від маніпулятивного і сугестивного впливу [6].

Тому готовність поліцейського до роботи в екстремальних умовах характеризується функціональними особливостями активності, доцільності і спрямованості діяльності, ефективності її реалізації, регульованості і стійкості до подразників, а також відновлюваності системи професійно важливих якостей працівника для його подальших дій [9, с. 89].

На підставі викладеного, варто виокремити основні ознаки, які, на нашу думку, становлять зміст терміну «екстремальні умови» в діяльності органів

Національної поліції: а) незвичайність. Виходячи із етимології слова «екстремальній», – це подія або стан, який можна назвати екстремальним, і який повинен бути таким, що значно виходить за межі звичайності, суттєво відрізняється від буденного стану речей та є таким, якого в повсякденному житті бути не може і не повинно бути; б) неприродність, незвичайність. Екстремальні умови насамперед характеризуються своєю незвичайністю, яскравим дисонансом із повсякденним життям або звичним ходом речей; в) раптовість. При цьому важливо зазначити, що фактор раптовості настання екстремальної умови – це винятково суб'єктивний фактор особи, яка цю ситуацію сприймає; г) швидкоплинність. Переважна більшість екстремальних умов характеризується своєю швидкоплинністю, що значно підвищує їх небезпеку, а також небезпеку настання негативних наслідків; д) наявність тяжких наслідків, або реальна загроза їх виникнення. Екстремальні умови характеризуються настанням тяжких наслідків або реальною загрозою їх настання, наприклад, отримання тілесних ушкоджень або заподіяння смерті особі або групі осіб, значними матеріальними збитками, руйнуваннями, тощо; е) необхідність рішучих та невідкладних дій. Екстремальні умови потребують рішучих та невідкладних дій для припинення негативного впливу або відвернення настання наслідків, або, хоча б мінімалізації нанесеної шкоди. Здебільшого вагання або бездіяльність у подібних випадках і це призводить до настання суттєвих тяжких та негативних наслідків; ж) потреба у професіоналізмі з боку поліцейського для подолання наслідків екстремальної ситуації або відвернення їх настання. Будь-яка екстремальна умова потребує від поліцейського значних професійних навичок задля подолання наслідків або відвернення їх настання; з) наявність значного психофізичного навантаження на

поліцейського. Кожна екстремальна умова супроводжується значним психофізичним навантаженням на поліцейського через те, що значно виходить за межі звичайності, суттєво відрізняється від буденного стану речей та є таким, якого в повсякденному житті бути не може і не повинно бути, має яскраво виражений неприродний характер та настає раптово, проходить динамічно, потребує рішучих, невідкладних дій та відповідних навичок задля ліквідації наслідків або відвернення їх настання.

Як зазначає О. Джафарова, більшість учених аналізують категорію «екстремальні умови» через суб'єктивне сприйняття працівником органів внутрішніх справ об'єктивних обставин за яких необхідно виконувати покладені на них функції. Однак О. Джафарова вважає, що визначення категорії «екстремальні умови» через призму суб'єктивного сприйняття певної особою зовнішніх факторів є не доцільним, оскільки в основі останнього закладені оціночні категорії, які в кожній людини залежно від стану здоров'я, віку, виховання та професіоналізму є різними. Тобто для однієї людини несення служби із охорони громадського порядку, коли йде сильна злива – це екстремальні умови, а для іншого – це буденна ситуація. Тому давати визначення для певної правової категорії, базуючись на оцінювальних, суб'єктивних поняттях, є недоречним та таким, що ускладнює правозастосування [1, с. 73–74].

Висновки. Погоджуючись із позицією О. Джафарової [1, с. 74], під екстремальними умовами в діяльності Національної поліції України будемо розуміти тимчасові об'єктивні обставини, які ускладнюють виконання працівниками поліції, покладених на них обов'язки щодо охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку та потребують мобілізації внутрішніх психологічних та професійних ресурсів виконавця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джафарова О. Щодо визначення категорії «Екстремальні умови проходження служби в органах внутрішніх справ» / О. Джафарова // Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18 грудня 2015 р.). – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 73–74.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.
3. Лапко А. Детермінанти психоемоційної напруженості у професійній діяльності працівників міліції / А. Лапко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 332–338.
4. Вайнер Э. Адаптивная физическая культура. Краткий энциклопедический словарь / Э. Вайнер, С. Кастюнин. – М. : Флинта, 2012. – 144 с.
5. Білоус Т. Сутність і структура професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ / Т. Білоус // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, – № II (18), Issue: 37. – 2014. – С. 37–40.
6. Криворучко Л. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спеціальність 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Л. Криворучко – Х., 2008. – 20 с.
7. Ірхін Ю. Психологічна підготовка працівників міліції до дій в екстремальних умовах та надзвичайних ситуаціях / Ю. Ірхін // Актуальні проблеми психології. – Т. 7. – Випуск 15. – С. 107–110.
8. Медведев В. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : теоретичні та прикладні аспекти / В. Медведев. – К. : Видавництво НАВСУ, 1997. – 191 с.
9. Яременко П. Професійна підготовка майбутніх працівників ОВС України / П. Яременко. – К. : Лібра, 2001. – 167 с.